

Nr 30.

Av herr **Palmstierna**, om skrivelse till Kungl. Maj:t i fråga om införande av statsmonopol å spannmålsimporten till riket.

De hårda påfrestningar, världskriget medfört för samhället, har blottat åtskilliga brister och svagheter i dess ekonomiska byggnad. Bland annat har det visat sig, hur betänkligt det är, då landet för sitt behov av brödsädesimport är alldeles beroende av den enskilda företagsamheten. Det visade sig nämligen mycket snart, att spannmålsinförseln under oroliga tider icke med säkerhet kunde försiggå, så länge enskilda, vilka uteslutande ha sitt näringsintresse för ögonen, bedriva denna utomordentligt viktiga gren av vår nationalhushållning.

Redan innan någon blockadkedja lagt svårigheter i vägen för vår transoceaniska handel eller tonnagebristen hunnit göra sig gällande förmärktes, att spannmålsimportörerna icke voro i stånd att tillförsäkra landet erforderlig mängd brödsäd utifrån. De enorma prisfluktuationerna å världsmarknaden och oron för väldiga prisfall, om fred efter något halvår skulle slutas, avhöll dem från att engagera sig för längre leverans till de uppkomna höga priserna. De enskilda hade icke heller möjlighet att fullt överblicka vad landet behövde eller skyldighet att med egen risk täcka de osedvanliga förluster, som kunde uppstå. Först efter någon tid märktes hur det var ställt, men då hade mycket dyrbara veckor gått förlorade och staten var först i december 1914 organiserad för att börja själv bedriva sin stora spannmålsimportaffär.

Det kan vara skäl uti att efter statens livsmedelskommissions årsberättelse återgiva en kort sammanfattning av de förhandlingar, vilka ägde rum under den första krigshösten:

»Den 1 september 1914 anhöll kommissionen hos kvarnföreningens medlemmar om upplysning bland annat rörande deras åtgöranden för att under den närmaste tiden till landet införa vete och råg. Såsom svar härå hemställdes från några kvarnar, tillhörande de mindre bland kvarnföreningens företag, om kommissionens direkta medverkan för införsel av utländsk spannmål, medan det övervägande flertalet angav sin ställning vara den, att kommissionens medverkan visserligen vore önskvärd för ordnande av valutadispositioner o. d., men att kvarnarna eljest tillsvidare kunde bedriva sin normala import utan ingripande från statens sida. För att med kommissionen å föreningens vägnar överlägga i detta ämne utsåg kvarnföreningen, efter anmodan av kommissionen, särskilda representanter. Dessa överläggningar ägde rum den 17 september, och bekräftades härvid av kvarnarnas representanter, att något särskilt ingripande från statens sida för import av spannmål icke vore av nöden, enär kvarnarna komme att i vanlig ordning tillgodose behovet av utländsk spannmål. Under sådana omständigheter beslöt kommissionen — vilken fann det önskvärt att så litet intrång som möjligt måtte göras i den normala spannmålshandelns gång, men tillika icke blott ville förhjälpa denna till ostörd fortgång utan jämväl utöva en ur det allmännas synpunkt nödig kontroll över dess handhavande — att tills vidare intaga en avvaktande hållning gent emot frågan om särskilda åtgärder för importbehovets tillfredsställande, men samtidigt för möjliggörande av nära samarbete med kvarnarna inbjuda dem att låta sig särskilt representeras i kommissionen. Till dylik representant utsågs av kvarnföreningen direktör *Gust. Åkerlindh*, Stockholm, med direktör *Ryno Bohman*, Stockholm, såsom suppleant, och ha dessa stått i ständig förbindelse med kommissionen. — — — —

Den 20 oktober behandlades spørsmålet i närvaro av representanter för kvarnföreningen och framgick då, att man numera från kvarnarnas sida icke ansåg sig kunna vidhålla sin utfästelse rörande importens verkställande genom kvarnarna utan statens direkta medverkan. Anledningen härtill angavs vara den, att prisen såväl å spannmål som å tonnage under den sista tiden stigit vida utöver vad förut kunnat beräknas och att kvarnarna under sådana omständigheter icke vågade ikläda sig risken för de eventuella prisfall under förra hälften av år 1915, vilka kunde bli en följd av fredsslut eller av den sydamerikanska marknadens pristryckande inflytande. Beslut fattades då om att överenskommelse borde träffas mellan staten och kvarnarna, enligt vilken antingen staten åtoge

sig importen eller ock kvarnarna verkställde denna mot statens garanti för förluster på grund av eventuella senare prisfall. Ett förslag till dylik överenskommelse förelåg vid kommissionens sammanträde den 28 oktober och justerades preliminärt vid konferenser närmast följande dagar. Den 7 november närvaro kommissionens ledamöter i statsrådsberedningen, varvid bland annat av kommissionen framhölls nödvändigheten av att spannmålsimporten ordnades genom statens medverkan och föredrogs nyssnämnda förslag till överenskommelse, vilket av kommissionen överlämnades. Under närmast följande dagar höllos talrika överläggningar mellan kommissionen och ledamöter av statsrådet, varvid från sistnämnda håll meddelades, att Kungl. Maj:t funne den form för överenskommelse mellan staten och kvarnarna lämpligast, enligt vilken staten importerade spannmålen för egen räkning och denna magasinerades hos kvarnarna med rätt för dem att på vissa villkor övertaga viss del därav. Den 14 november ingick kommissionen med formlig hemställan till Kungl. Maj:t om bemyndigande att för statens räkning få inköpa 60,000 ton spannmål. Sedan kommissionen i senare skrivelse den 30 november, vilken skrivelse var avsedd att tjäna som särskild anledning för Kungl. Maj:t att omedelbart och utan riksdagens hörande avgöra ärendet, ytterligare understrukt ärendets synnerligen brådskande natur, meddelade Kungl. Maj:t den 1 december sitt beslut, enligt vilket kommissionen bemyndigades att inköpa 60,000 ton utländsk brödsäd.»

Det bör till denna framställning erinras, att den, som hade tillfälle följa vad som försiggick, fick det intrycket, att importörerna i det längsta ville undvika, att staten tog hand om deras importverksamhet, något som utan tvivel fördröjde den nödvändiga åtgärden och medverkade till de inom riksdagen vid flera tillfällen beklagade förseningarna av våra spannmålsinköp med därav följande förluster.

Nu är det givet, att det icke går i en handvändning att knyta nödiga förbindelser och förvärva erforderlig yrkesvana och det är med förvåning man erfar, hur väl statens livsmedelskommission, trots sin provisoriska affärsorganisation, förmått att sedan den väl kom i gång fylla sitt maktpåliggande uppdrag. Men det är i hög grad vanskligt för landet att ha det så ställt att under oroliga förhållanden i världen staten i en hast skall behöva ikläda sig åligganden, för vilka den icke gjort sig beredd. Det bör fördensskull träffas sådana anordningar för

framtiden, att en bättre beredskap må förefinnas och säkrast vinnas denna genom införande av *statsmonopol å spannmålsimporten*.

För detta talar f. ö. flera vägande skäl.

Viktigast torde vara att därmed den bästa utgångspunkten intages för ett mer ändamålsenligt ordnande av handeln med spannmål. Det är ju väsentligen två syften, vilka härvid böra eftersträvas. Det ena är att lantmännen, spannmålsproducenterna, under alla förhållanden få sig tillförsäkrad en inkomst, vilken uppehåller den nuvarande spannmålsodlingen inom landet och skyddar denna för hastiga prisfluktuationer å världsmarknaden. Det andra är att konsumenterna behörigen och i möjligaste mån skyddas mot prisstegringar å mjöl. Producenter och konsumenter ha det gemensamma intresset att mellanhänder resp. kvarnar icke på deras bekostnad fördyra brödet och att prisnivån inom landet är jämn och så befriad från hastiga rörelser som möjligt.

Den meningen torde vara allmän, att de nuvarande förhållandena icke tillgodose dessa krav och att fördenskull åtgärder böra vidtagas för att få ett bättre sakernas tillstånd. Producenterna klaga över marknadens brist på enhetlighet och över mellandhandsvinsten; konsumenterna över onödig skatt på deras viktigaste livsmedel. Kungl. Maj:t har även genom beslut den 5 augusti 1910 beslutit en utredning av det svenska jordbrukets avsättningsförhållanden, men därvid väsentligen tagit sikte på *en* sida av problemet, nämligen hur den inhemska marknaden må enhetliggöras. Däremot äro övriga spannmålshandeln berörande spörsmål icke f. n. föremål för någon undersökning.

Härutinnan bör ändring vidtagas, i all synnerhet som erfarenheten under kristiden ytterligare accentuerat aktualiteten härav. Det torde då också vara lämpligast att välja det förfarande, som lättast enar producenter och konsumenter och som leder in på de närmast liggande behoven, och ger uppslag till ett metodiskt arbete på lösningen av spannmålshandelsfrågan i ett sammanhang. Åtskilligt talar för att detta sker, om till en början spörsmålet om en tjänligare anordning av spannmålsimporten och den införda spannmålsens utförsäljning tas i övervägande.

Praktiken är den bästa läromästaren och kristidens offentliga verksamhet på detta område har visat, att sedan staten övertagit spannmålsimporten, har den även fått ett nyttigt inflytande över kvarnhanteringen och genom överenskommelser med de större kvarnarna, förenade i den s. k. kvarnringen, kunnat bestämma över priset vid utförsäljning av den förmalda utländska spannmålen. Ett statsmonopol å spannmålsinförseln

medför således att det allmänna får behörig möjlighet att reglera förhållandena inom kvarnindustrien. Från såväl producenter som konsumenter hävdas med full rätt att denna näringsgren väl må erhålla sin skäliga nettovinst å nedlagt kapital, men icke därutöver bereda sig förtjänst genom att pressa ned bondens inkomst och stegra mjölpriset för bagare och konsumenter. Det är ett offentligt intresse att övervaka att något sådant icke äger rum och kravet härpå borde vara av beskaffenhet att kunna förena eljes i mångt och mycket skilda läger.

Det är så mycket större skäl att bringa denna sak i förgrunden som *monopoliseringstendenserna inom kvarnindustrien* på senare år starkt framträtt och i och för sig varit ägnade att påkalla uppmärksamhet från det allmänns sida. Före kriget voro de större kvarnarna, sedan en hård konkurrens slagit om i sin motsats, enade uti en kartell, som dock icke var av särskild fasthet. Väsentligen avsågs att åstadkomma med en priskonvention åsyftade fördelar d. v. s. enhetliga mjölpris och försäljningskonditioner i övrigt. Redan detta monopoliseringssträvande var nog så beaktansvärt, men senare har under krisen inom denna liksom andra näringsgrenar monopoliseringen yttermera vidgats och stärkts. Nu bedrives också enhetliga uppköp å den inhemska marknaden och den naturliga utvecklingen pekar hän emot bildandet av ett för kvarnarna gemensamt inköps- och försäljningsbolag, såvida icke den fullständiga förtröstningens väg beträdes. Förlidet år voro rykten gängse att planer i denna riktning voro å bane och även om de för tillfället äro nedlagda ligger det i sakens natur, att de förr eller senare bli förverkligade. Sannolikt då efter kriget mer normala tider inträtt.

Nu är det långt ifrån förkastligt att en kvarntrust bildas. Tvärtom kan denna medföra samma fördelar som andra truster, nämligen väsentliga besparingar i administration av näringsgrenen, minsta kapitalförbrukning och säkrare handelsledning. Men detta bör likväl icke bringa oss att förbise de faror, en trust icke minst på detta område innebär i form av ökad makt att exploatera lantmän och konsumenter till egen vinning. Har staten tidigare visat intresse av att uppehålla den fria konkurrensen såsom näringslivets regulator, bör den, när detta verktyg numer icke fungerar, på andra vägar söka åvägabringa det intressenas rättvisa avvägande, monopolet i enskild hand förhindrar.

Den utveckling av förhållandena inom kvarnindustrin, som härmed angivits, bör särskilt mana till att icke dröja tills omständigheterna blivit mindre gynnsamma än nu för ett inskridande. Erfarenheten från

sockerindustrins behandling från statsmaktens sida bör i detta sammanhang åberopas. Tyvärr ha de s. k. trustsakkunniga icke i uppdrag att framställa på deras utredning grundade förslag angående den trustpolitik, det allmänna bör föra, varför detta icke kan anföras såsom skäl för att saken nu ej skulle bli föremål för åtgärd från riksdagens sida.

Införandet av statsmonopol å spannmålsimporten synes på ett mer ändamålsenligt sätt än *tullsystemet* fylla vad detta ursprungligen avsåg och det utan att konsumenterna bli obehörigt lidande.

Den uppfattningen har nämligen på grund av erfarenhetens vittnesbörd gjort sig gällande, att en fix tull å spannmål är ett groft till-
yxat medel, vilket på längden icke gagnar dem för vilkas skydd det avsågs. Efter någon tid investeras tullen i fastighetsvärdet och en senare generation jordägare har icke den nytta därav som den, vilken var spannmålssäljare, då tullen trädde i kraft. Den fixa tullen ger icke heller någon garanti för, att jordbrukaren får ett säkert minsta pris för sin gröda eller att prisen hålla sig stabila. Prisrörelsen blir lika stor som förut, och detta är till skada såväl för producenter som konsumenter, i synnerhet de sistnämnda, vilka alltid få betala, då priset går i höjden, men det dröjer innan de få kännning av en prissänkning å världsmarknaden. Det är mellanhänder och spekulanter, vilka dra fördel av prisets häftiga växling, knappast någon annan. När den tendensen också för-
märkes, att tullen kommer att stå helt ovanpå världsmarknadspriset såsom hos oss, åtminstone i fråga om vetetullen, blir dess funktion icke längre att utfylla marginalen mellan detta och produktionspriset, utan en ursprungligen oavsedd börda lägges på landets konsumenter, vilken till och med blir till nackdel för produktionen, i det stigande jordpris utan motsvarande ökning av avkastningen avhålla från nyodlingar.

Dessa kända olägenheter med den fixa tullen ha medfört, att man flerstädes reflekterat på, att i stället för det fixa tullbeloppet införa en glidande skala, — en glidtull lagd på fakturapris eller månatliga noter — varigenom en del av här nämnda olägenheter ansetts kunna undgås. I vårt västra grannland har detta system till synes vunnit åtskilliga sympatier enligt vad förhandlingarna i maj 1915 i norska stortinget ådagalägga. Men det visade sig där som annorstädes, att man från denna föres över till tanken på statsmonopol i någon form såsom en lättare utförd, således mer praktisk, säkrare verkande och spekulationshindrande åtgärd, vilken samtidigt icke besväras av ett tullsystems olägenheter.

Det synes att man hos oss, där tullfrågan speciellt i fråga om spannmål ända sedan 80-talets början livligt debatterats och efter allt att döma långt ifrån förlorat i aktualitet under de sista åren, bör taga detta spörsmål om statsmonopol å spannmålsimporten under förutsättningslöst och noggrant övervägande.

När under de två sista riksdagarna tanken på en statens prisreglerande verksamhet utan tull framförts — motion av hrr Christiernson, Sandler och Månsson år 1915 och under debatten i andra kammaren 26 februari 1916 — har det visat sig såväl inom bevillningsutskottet som riksdagen i övrigt, att man i skilda läger, trots tankens relativa nyhet, icke saknade sympatier för något dylikt. Anledningen härtill är också uppenbar. Med statsimport och därmed följande prissättning å den utländska varan har staten nämligen i sin hand att ge lantmannen full garanti för det minsta pris han skäligen behöver för produktionens uppehållande, och konsumenten slipper följa med prisstegringarna å världsmarknaden. Den brödfördyring, som den fixa tullen medför, undgås härigenom. Samtidigt vinnes nödig stabilitet å marknaden, och staten kommer icke att göra sådan ekonomisk förlust, som ett totalt slopande av spannmålstullarna skulle medföra, i det att den kan beräkna affärsvinst å monopolets handhavande.

Att förslag om utredning i detta ärende nu framlägges har sin orsak däri, att vi för närvarande ha ett faktiskt monopol å spannmålsimporten utan tullar, något som ingen funnit anledning göra anmärkning på under de år, som förflutit, och att man fördenskull lättast kan tillgodogöra sig den erfarenhet, som dagligen vinnes under nuvarande förhållanden, varjämte det synes ändamålsenligast att från det rådande läget övergå till ett formellt statsmonopol, om detta efter en utredning visar sig bäst. Att utan vidare släppa allt vad under krisen tillgodogjorts och glida tillbaka till det gamla är föga klokt.

Inför den eventualiteten att vi kunna bli beroende av ett *enskilt* monopol å spannmålsimporten, och då landets *beredskap* under oroliga tider kräver, att denna viktiga gren av vår nationalhushållning ligger i statens hand, samt enär det kan ifrågasättas om icke en såväl för produktionen som konsumenterna *bättre anordning än systemet med fixa tulltariffer* å spannmål, genom att staten på annat sätt reglerande ingriper i spannmålshandeln, möjligen kan vinnas, synes det vara påkallat att begära utredning rörande införandet av statsmonopol å spannmålsimporten till riket.

Det hemställes fördenskull, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa,

att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning angående lämpligheten av att införa statsmonopol å spannmålsimporten till riket, samt för riksdagen framlägga de förslag till ändrad tullagstiftning m. m., var till denna utredning må föranleda.

Stockholm den 17 januari 1917.

Erik Palmstierna.